

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ

Козіна А.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті проаналізовано особливості мотивації навчання дорослих з урахуванням їх характерних особливостей та життєвого досвіду. Розглядаються мотиваційні регулятори навчальної активності дорослих, ґрунтуючись на засадах теорії самодетермінації.

Ключові слова: мотивація навчання, внутрішня мотивація, самодетермінація, дорослий учень.

Актуальність теми дослідження. Навчання вважається основним видом діяльності людини від раннього дитячого віку і до дорослості. Але в умовах стрімкого розвитку суспільства, науки і техніки виникла потреба неперервного навчання, тобто навчання впродовж життя. Таким чином проблема навчальної діяльності та її мотивація не втрачає своєї актуальності в дорослості, та потребує якісно нового підходу вивчення, зважаючи на особливості та проблематику дорослого учня. В умовах якісної концепції освіти мотивація навчання наближена до мотивації особистісного зростання. Оскільки особистісне зростання потенційно передбачає навчання як засіб вдосконалення себе та розвитку власного потенціалу, особливу увагу навчальна діяльність привертає як самодетермінований процес, мотивація якого пов'язана, насамперед, із прагненням саморозвитку та самоздійснення особистості.

Мета статті. Проаналізувати особливості мотивації навчання дорослого як прагнення до самовизначення, обґрунтувати психологічний зміст навчання в контексті теорії самодетермінації

Основоположною думкою теорії самодетермінації є постулат, що людина активно орієнтована на розвиток і природньо схильна до інтеграції своїх психічних елементів в єдину концепцію особистості, а також інтегрування себе в більші соціальні структури. Природні активності та інтегративні схильності залежать від фундаментальних потенцій особистості щодо виявлення потреб компетенції, приналежності та автономії. Зайнятість в цікавій діяльності, тренування власних здібностей, прагнення бути приналежними до соціальної групи, і інтегрувати інтрапсихічний та інтерперсональний досвід у відносно зрілість – все це є частиною процесу формування особистості [2].

Вроджені психологічні потреби компетенції, приналежності та автономії стосуються глибинних структур людської психіки, які спрямовують людину до досягнення ефективності, зв'язності та когерентності. Прояви таких поведінкових тенденцій у ситуації відсутності сприятливих умов зовнішнього середовища, що дають змогу задовольнити ці базові потреби у визначений час і в конкретній ситуації, і є індикатором життєтворчої позиції особистості, тобто прагненням людини самостійно обирати вектор розвитку [3].

Зазначені три потреби можуть бути задоволені за допомогою різних типів поведінки, яка є індивідуальною і по різному представлена в різних культурах та соціальних умовах, але в будь-якому випадку задоволення цих потреб є необхідним для здорового розвитку і благополуччя всіх індивідів, не зважаючи на культурні та інші відмінності. В теорії самодетермінації зазначені потреби розглядаються як універсальні, вроджені і такі що відіграють ключову роль в процесі досягнення благополуччя людини. Автори теорії не фокусуються на варіа-

тивності сили потреб, натомість концентруються на ступені ймовірності задоволення людської потреби в певних соціальних умовах, і на такому чиннику як варіативність ступеня задоволення різних індивідів. Існує значна індивідуальна відмінність, що впливає на здатність людини задовольнити власні психологічні потреби до певної міри в різних контекстах. Важливо розглядати обидві характеристики: соціальні умови та індивідуальні відмінності, задля прогнозування можливості задоволення потреб, а також якості досвіду, поведінки та психологічного здоров'я. Крім того, результатом взаємодії основних потреб (компетенції, приналежності та автономії), з урахуванням індивідуальної відмінності в їх інтенсивності, та зовнішнього середовища людини, є відмінність мотиваційних та цільових орієнтацій [3].

Мотивація людини до діяльності переважно опосередковано зовнішніми нагородами такими як платня, нагороди тощо, але теорія самодетермінації фокусує свою увагу на внутрішніх ресурсах мотивації таких як потреба отримання знань та незалежності – внутрішня мотивація. Внутрішньо мотивована активність – це активність яку людина вважає цікавою і здатна виконувати не залежно від зовнішніх обставин та перешкод. За визначенням Едварда Десі, внутрішньо мотивована діяльність базується на потребі відчуття компетенції та самодетермінації. Кларк Леонард Гулл визначає внутрішньо мотивовану поведінку як таку, що спрямована на задоволення психологічних потреб, тобто внутрішньо мотивована поведінка – це функція психологічних потреб. Але твердження про внутрішню мотивацію постає лише з твердження про «активну людина»; це передбачає, що людина від природи активна і має природну тенденцію до розвитку та навчання [5]. Внутрішня мотивація сконцентрована на поведінковій діяльності яку людина вважає цікавою і яка веде до особистісного зростання. Але і така активність спрямована на задоволення потреб: ступінь зацікавленості в діяльності залежить від ступеня задоволення нею психологічних потреб. Тобто, внутрішньо мотивована діяльність не обов'язково спрямована на задоволення потреб, це така поведінка, що повністю спонукає інтересом без будь-яких необхідних умов, і вже будучи задіяною призводить до задоволення потреби компетенції і автономії.

Згідно з теорією самодетермінації у разі застосування зовнішнього підкріплення до внутрішньо цікавої діяльності, людина почувається підконтрольною і це викликає «зсув» у сприйманні локусу каузальності з внутрішнього на зовнішній [3]. Такі мотиваційні прийоми як нагорода або покарання обмежують автономію і призводять до зниження внутрішньої мотивації, креативності та зниження рівня успішності виконання завдань. На противагу цьому, надаючи вибір і враховуючи почуття, інтереси та досвід особистості, можна збільшити відчуття самоініціативності та оригінальності, таким чи-

ном призводячи до задоволення потреби автономії і, як наслідок, зростання успішності діяльності.

Аналіз поведінки та діяльності особистості опосередковано теорією самодетермінації можливий лише за умови активності людини, тобто тоді коли людина прагне до навчання, особистісного зростання та інтелектуального збагачення. Саме тоді можемо говорити про внутрішню мотивацію, вольову активність та прагнення самодетермінації. Одним із засобів отримання інтелектуальних надбань та реалізації особистісних потенцій є безпосередня зайнятість у навчальному процесі, і уразі достатньої автономності зазначеної діяльності такий процес можемо називати самодетермінованим.

Навчальна діяльність притаманна людям всіх вікових категорій, і якщо в дитячому та підлітковому віці така діяльність регульована ззовні (батьки, вчителі тощо), мотивація дорослої людини ґрунтується на основі набутого досвіду та потреби саморозвитку, бажанні самостійно обирати способи надбання знань та отримання необхідної інформації. Одним із таких способів є здобування другої вищої освіти, і вибір на користь цього виду навчальної діяльності людина робить на основі власних інтересів, потреб та вподобань.

Доросла людина, в силу своїх внутрішніх бажань та/або зовнішньої ситуації, приймає рішення що до повторного вступу до навчального процесу, який в цьому випадку є складовою самоосвітньої та саморозвиваючої діяльності. На перший план виходить внутрішня мотивація, ґрунтуючись на потребі розвитку та пізнання, тоді як зовнішнє підкріплення (нагороди, оцінки тощо) набуває статусу другорядного або взагалі нівелюються. Навчання дорослої людини досить вибіркове і спрямоване, тобто людина вчить лише той матеріал який її цікавить або який вважає важливим для подальшої діяльності. Така вибіркковість також зумовлена потребою автономії. Ступінь особистісної автономії або самодетермінації в навчальному процесі впливає на глибину опрацювання та засвоєння інформації та, таким чином, на якість навчального процесу в цілому. В межах освітньої програми учасник навчального процесу перебуває в умовах підконтрольності та підзвітності, що є необхідним для адекватного оцінювання якості та рівня знань з одного боку, та певним чином зміщує локус каузальності з внутрішнього на зовнішній. Особливість дорослого учня полягає в сформованості світогляду на основі отриманого життєвого, соціального, та професійного досвіду, з позиції якого людина оцінює всю інформацію що надходить. Іншою особливістю є прагнення невідкладно застосувати набуті знання у житті, що являється своєрідним зворотнім зв'язком навчальної активності. Дослідження Роберт Дж. Валерда і Грег Рейда показали, що позитивний зворотній зв'язок призводить до задоволення потреби компетенції та підвищення внутрішньої мотивації, на противагу цьому негативний зворотній зв'язок супроводжується зниженням ефективності діяльності та призводить до нехтування потреби компетенції і зниження внутрішньої мотивації [3]. Таким чином, успішне застосування знань, набутих під час навчання, також сприяє збільшенню внутрішньої мотивації навчаючогося.

Задоволення психологічних потреб автономії та компетенції відіграють провідну роль у формуванні внутрішньої мотивації, та не варто применшувати значення потреби приналежності. Ідентифікація себе з певною професійною групою (згідно освіти що здобувається) та інтеграція в нову соціальну структуру значною мірою впливатимуть на формування

мотивації навчання дорослого, і власне в даному випадку на формування внутрішньої мотивації.

«Дорослий, який навчається, прагне до самореалізації, до самостійності, до самоврядування й усвідомлення себе таким» [1] так С. Сисоева визначає одне з основних положень андрагогіки. Слідуючи цьому твердженню, дорослий учень прагне вільної саморегуляції своєї діяльності та активності, спираючись на власні потреби, інтереси та вподобання, тобто прагне до самодетермінації. Внутрішньо мотивована поведінка це прототип самодетермінованої, а саме про таку мотивацію ми можемо говорити у випадку дорослого навчаючогося. «Навчальна діяльність дорослого значною мірою детермінується часом, просторовими, а також побутовими, професійними, соціальними факторами» [1] тощо, які створюють сприятливі або несприятливі умови провадження даної активності. Саме тому навчання дорослого ми визначаємо як внутрішньо мотивоване, адже «внутрішньо мотивована активність – це така, що людина вважає цікавою і виконуватиме не залежно від зовнішніх обставин» [2].

Тим не менш, ми не можемо стверджувати що дорослий виключно внутрішньо мотивований до навчання і варто розглянути можливі зовнішні регулятори навчальної активності в тандемі з основними характеристиками дорослого навчаючогося. С. Сисоева виділяє 5 основних характеристик дорослого навчаючогося: усвідомлення себе як самостійну, самокеровану особистість; має певний життєвий, соціальний, професійний досвід який прагне інтегрувати в навчальний процес; за допомогою навчання прагне вирішити певні свої проблеми і досягти конкретної мети; прагне швидкого застосування отриманих знань в житті; навчальна діяльність обмежена часом та низкою соціальних та інших факторів [1].

В теорії самодетермінації виділяють 4 основні види зовнішньої регуляції: екстернальна, інтроєктивна, ідентифікаційна та інтегративна [5]. Згідно з характеристикою дорослого учня, особистість усвідомлює себе як самокеровану і таки регулятори поведінки як покарання або винагорода (в навчальному процесі це може бути оцінка) виглядають мало дієвими, і така форма зовнішньої мотивації навчання як екстернальна регуляція буде мало розповсюдженою серед дорослих. З іншої сторони наявність досвіду та прагнення вирішити певні проблеми можуть слугувати чинниками прояву інтегративної регуляції, яка являється таким видом зовнішньої регуляції, що найбільш наближений до самодетермінації. Втілення на практиці отриманих знань в освітньому процесі надає навчальній активності особисто важливого значення і може слугувати чинником ідентифікованої регуляції що за своїм типом є близькою до автономної.

Висновок. Навчання дорослого, на відміну від школярів і студентів, не можна визначати як мотивоване життєвими стереотипами та нав'язаною соціальною потребою (факт отримання вищої освіти), але як спонукане потягом до саморозвитку та прагненням задовольнити певні психологічні потреби. Повторний вступ до навчального процесу (здобуття другої вищої освіти) характеризується як вольова активність і таку поведінку можна вважати частиною процесу самодетермінації особистості.

Особливістю мотивації навчання дорослого є внутрішня регуляція та відносна автономність активності. Доросла людина опосередковано навчанням здатна задовільнити свої основні психологічні потреби компетенції, автономії та приналежності, що в свою чергу посилює внутрішню мотивацію.

Навчання змінює людську самосвідомість, очікування, бажання і як казав Е. Фром, найважливіше в «мистецтві бути» – робити все що пробуджує або посилює нашу здатність до росту, освідомлення і розуміння. Здійснюючи вибір на користь продовження навчання особистість розширяє коло своїх інтересів, інтелектуальних можливостей та здійснює кроки на шляху до особистісної зрілості. Тобто займається життєтворенням опосередковано навчанням.

Список літератури:

1. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально методичний посібник / Сисоева С. О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011.
2. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions/ *Contemporary Educational Psychology*, 25, p. 54-67.
3. Deci E. L., Ryan R. M. The «what» and «why» of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. [internet resource] – <http://users.ugent.be/~wbeyers/scripties2012/artikels/The-what-and-why-of-goal-pursuits.pdf>
4. Niemiec C. P., Lynch M. F., Vansteenkiste M., Bernstein J., Deci E. L. & Ryan R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization / *Journal of Adolescence*, 29, 761-775 p.
5. Rigby C. S., Deci E. L., Patrick B. C. & Ryan R. M. (1992). Beyond the intrinsic-extrinsic dichotomy: Self-determination in motivation and learning./ *Motivation and Emotion*, 16, p. 165-185.

Козина А.В.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

МОТИВАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ ВЗРОСЛЫХ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ САМОДЕТЕРМИНАЦИИ

Аннотация

В статье проанализировано особенности учебной мотивации взрослых, уделяя внимание характерным особенностям взрослого учащегося. Выделено вероятные мотивационные регуляторы учебной активности взрослых, основываясь на принципах теории самодетерминации.

Ключевые слова: мотивация обучения, внутренняя мотивация, самодетерминация, взрослый учащийся.

Kozyna A.V.

Lviv National University named after Ivan Franko

THE LEARNING MOTIVATION OF ADULT PEOPLE IN THE CONTEXT OF SELF-DETERMINATION THEORY

Summary

The paper analyzes particularities of learning motivation of adult and stresses on outstanding characteristics of adult students, highlighted with possible motivation regulations of learning activity basing on the theory of self-determination.

Keywords: learning motivation, intrinsic motivation, self-determination, adult student.